

דוח העוני לשנת 2017

אחד מכל שני חרדים או ערבים הוא עני - האמנם!?

ניצה (קלינר) קסיר, המשנה ליו"ר המכון החרדי לחקר מדיניות

(המאמר פורסם בגלובס, בתאריך ה-21.1.2019)

לפי מדד העוני הרשמי במדינת ישראל כמחצית מהחרדים עניים. בחינה של מדדים נוספים של העוני מלמדת ששיעורי העוני בחברה החרדית נמוכים יותר.

דוח העוני והפערים החברתיים לשנת 2017 של המוסד לביטוח לאומי, מראה שיפור כללי במצב העוני בישראל. לפי הדוח, מגמת השיפור לא פסחה על החברה החרדית, אך למרות השיפור היחסי - עדיין אחד מכל שני חרדים מוגדר כ"עני", לעומת החברה היהודית הלא-חרדית, שבה רק 1 מתוך 11 אנשים הוא עני.

האומנם? תמונת מצב זו אינה תואמת את המציאות בשטח, מתעלמת מפרמטרים נוספים שראוי להביא בחשבון, ועושה עוול לאוכלוסייה שלמה. לצד נתוני הלמ"ס, שעליהם התבסס דוח העוני והפערים החברתיים, קיימים נתונים נוספים - המתבססים על הסקר החברתי ועל סקר אמון צרכנים של הלמ"ס - המאפשרים לנתח מזוויות נוספות את המצב הכלכלי והעוני של האוכלוסייה במשק בכלל, והחרדית בפרט.

משני סקרים אלה עולה, שהמצב הכלכלי בחברה החרדית טוב בהרבה מזה המשתקף מנתוני העוני ה"רשמיים". למשל, מרבית החרדים מרוצים ממצבם הכלכלי (רק 30% ב-2017 העידו שאינם מרוצים ממצבם הכלכלי). כלומר, רבים מהמוגדרים כעניים מרוצים ממצבם הכלכלי; ושיעור הלא-מרוצים מהמצב הכלכלי בקרב החרדים אף נמוך משל היהודים הלא-חרדים (35%), ומשל הערבים (47%).

גם בחינת שיעור העוני הסובייקטיבי (תחושת העוני) בחברה החרדית מעלה שהוא נמוך משמעותית משיעור העוני לפי המדד - 8% בלבד, בדומה לשיעור בקרב יהודים לא-חרדים. מנגד, בחברה הערבית, שגם בה אחד מכל שניים מצוי מתחת לקו העוני, שיעור האנשים שחשו עניים גבוה - כ-28%. נציין, שגם שיעור החרדים שחשו עניים אי-פעם בחייהם, נמוך מהשיעורים הרשמיים, ואף מזה שבקרב יהודים לא-חרדים (27% ו-35%, בהתאמה).

בנוסף על כך, בקרב החרדים רק כחמישית מאלה שחשו עניים בחייהם, ציינו שהם חשו עניים לעיתים קרובות, לעומת כרבע מהיהודים הלא-חרדים, וכמחצית אצל ערבים. ממצא נוסף השופך אור חיובי על מצב האוכלוסייה החרדית הוא שיעור משקי-הבית המצליחים לחסוך מתקציבם השוטף. ב-2017, כ-32% מהחרדים, בני 21 ומעלה, הצליחו לחסוך שיעור הנמוך רק ב-7%-8% מהחברה הלא-חרדית, ויותר מכפול מהשיעור אצל ערבים, 15%.

מדד העוני הרשמי בישראל, בדומה למקובל במרבית מדינות המערב, הוא מדד יחסי הבוחן את מצבו של כל משק-בית ביחס למצבה הכלכלי של כלל האוכלוסייה. דפוסי חיים של כל אדם, תפיסותיו והשקפותיו קשורים בחברה שבה הוא חי. אנשים נוטים להשוות את עצמם לסובבים אותם. אחד המאפיינים המובהקים של הציבור החרדי הוא ההתבדלות וההסתגרות מהחברה הלא-חרדית. ומשכך, קבוצת הייחוס הרלבנטית להם היא החברה החרדית ולא החברה בכללותה. בהינתן שברוב החברה החרדית רמת ההכנסות נמוכה, אין תחושת עוני.

החרדים לא רואים בעצמם ולא מתנהגים כעניים. בחברה החרדית קיימת תפיסת עוני שונה המושפעת מהערכים הדתיים והתרבותיים, כגישת ה"שמח בחלקו" ו"הסתפקות במועט". עוני הוא לרוב תוצאה של חסמים וכשלים, אך בחברה החרדית הכנסה נמוכה היא לרוב בחירה מודעת בדרך חיים: העדפת לימוד תורה על יציאה לעבודה, ודגש על ילודה גבוהה – שיש בהם ויתור על העושר והגדלת האושר. כאן גם רווחת סיוע ועזרה הדדית – וגם סל הצריכה הממוצע במשק-בית חרדי נמוך לעומת הצריכה במשק-בית לא-חרדי. כל חיי היומיום שונים.

ברמת המדינה, יש לבחון את העוני לפי סולם אחיד. אך סולם אחיד אינו מתאר את התמונה המלאה. בנוגע לאוכלוסייה הערבית, למשל, נתוני העוני מתיישבים עם סקרים ומחקרים. מנגד, בנוגע למגזר החרדי, הפער בין המצב הכלכלי כמשתקף בנתונים הרשמיים למצבם בפועל הוא לכאורה פרדוקס. לכן, כש"גוזרים" מהדוחות תוכניות עבודה ממשלתיות, ראוי לבחון ממדים נוספים של העוני, שיאפשרו לאתר את הנזקקים, ולמקד ולהתאים את הטיפול בהתאם לצרכים ולמאפיינים של האוכלוסיות השונות.

הכותבת היא המשנה ליו"ר המכון החרדי לחקר מדיניות, לשעבר בבנק ישראל ועמדה בראשות ועדת המשנה תעסוקה וכלכלה בוועדת אלאוף למאבק בעוני